

Moralna ličnost

Gračaninova kritika Kantova poimanja slobode prema studiji *La personnalité morale d'après Kant*

Ivan KOPREK*

Sažetak

Činjenica je da je Kantova filozofija (i 200 godina nakon Kantove smrti) trajna inspiracija. Autor predstavlja suočenje jednoga hrvatskog kršćanskoga filozofa s Kantovom filozofijom o moralnoj ličnosti. Riječ je o Đuri Gračaninu (1899.–1973.), svećeniku i profesoru na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, i njegovoj knjizi *La personnalité morale d'après Kant* kojoj je predgovor napisao poznati kršćanski filozof J. Maritain. Slijedeći sadržaj Gračaninove knjige, autor najprije prikazuje Kantove stavove o moralnoj ličnosti u kontekstu njegove cjelokupne filozofije, a potom obrazlaže Gračaninove stavove (prvotno oslonjene na nauk Tome Akvinskoga), odnosno kritiku Kantovih polazišta.

Uvod

Prije nešto više od godine dana prošlo je 30 godina od smrti jedne neobične, ali nažalost i malo zapažene osobnosti u našoj hrvatskoj kršćanskoj filozofiji. Riječ je o Đuri Gračaninu, svećeniku vrhbosanske nadbiskupije i profesoru na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.¹ Samo je malom broju ljudi

- * Prof. dr. sc. Ivan Koprek, Filozofski fakultet Družbe Isusove, Zagreb.
Članak je prošireno i prilagođeno predavanje s međunarodnog simpozija »Recepcija filozofije I. Kanta u hrvatskoj kršćanskoj filozofiji« održanog 27. ožujka 2004. u organizaciji Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu, a prigodom 200. obljetnice Kantove smrti (1724.–1804.).
- 1 Đuro Gračanin rodio se 5. ožujka 1899. godine u Gackom, a preminuo je u Zagrebu 13. prosinca 1973. godine. Osnovnu školu pohađao je u Sarajevu, gdje je u srpnju 1920. završio i trgovačku akademiju. Školovanje je uz posredovanje p. M. Vanina S. J. nastavio u Parizu. S njim su na studij u Pariz otišli poznati hrvatski katolički intelektualci — sada blaženi dr. I. Merz, dr. D. Čepulić i dr. J. Ščetinc. U okružju francuskih katoličkih intelektualaca ovi su se mladići napajali idejom Katoličke akcije pape Pija XI. — idejom angažiranog laikata, liturgijskog pokreta i misijskoga duha. Gračanin u Parizu najprije studira pravo i trgovinu, a onda se odlučuje za svećeništvo pa prelazi na Katolički institut, gdje najprije tri godine studira filozofiju i 1925. godine postiže licencijat iz filozofije radom »*La personnalité morale d'après Kant*« koju je, nakon završenoga studija teologije, s predgovorom J. Maritaina, 1929. godine i objavio. Doktorat iz teologije postigao je na Rimokatoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1935. godine disertacijom o H. Bergsonu

poznato da Gračanin spada među one hrvatske kršćanske filozofe (uz Zimmermanna, Bauera, Keilbacha...) koji su se u prvoj polovici prošloga stoljeća kritičko-dijaloški suočili s Kantovom mišlju.

Sudbina je mnogih knjiga naših istaknutih katoličkih intelektualaca da veo zaborava polagano pokrije blago koje se u njima nalazi. Ovom studijom želim oteti zaboravu Gračaninovu knjigu *La personnalité morale d'après Kant* (objavljenu u Parizu 1929. godine), za koju je predgovor napisao poznati kršćanski filozof J. Maritain. Maritain je biranim riječima pohvalio Gračaninovu nadarenost za filozofiju i njegovu zauzetost za istinu (*ses dons de philosophe et son grand zèle pour la vérité*).² F. Šanc, u recenziji Gračaninove knjige objavljenoj u *Životu* 1935. godine, primjećuje: »Upravo je ganutljivo s kolikom nesebičnom ljubavlju ovaj slavni filozof priznaje i ističe vrline i zasluge svojega učenika.«³ S. Zimmermann u recenziji iste knjige napominje da je Gračanin dobro izabrao temu iz dva razloga: »prvo, problem ličnosti spada među probleme koji najjače zaokupljaju duhove našega stoljeća; a zatim zbog toga, što je taj problem u Kantovoj filozofiji bio dosad premalo ispitivan.«⁴

Prema Gračaninu Kantova središnja točka nije kritički problem odnosa objekta prema subjektu, nego pitanje kako izgraditi moralnu ličnost, neovisnu od bilo koga, potpuno autonomno, koja će si sama biti zakonodavac i sudac. Zato je Kantu, primjećuje Gračanin, prvi uvjet i posljednji cilj filozofiranja apsolutna i realna neovisnost moralne ličnosti.

U prvom dijelu rasprave (od 15. do 80. stranice) Gračanin najprije predstavlja Kantovu misao o moralnoj ličnosti. U drugom dijelu (od 82. do 172. stranice) prosuđuje Kantova stajališta oslanjajući se pritom na nauk Tome Akvinskoga. Slijedeći tu strukturu, želimo predstaviti Gračaninovu prosudbu Kantovih izvoda o moralnoj ličnosti.

naslovljenom »Moderni filozof branitelj kršćanstva?« (Sarajevo, 1935. godine). Godine 1937. dr. Gračanin je izabran za privatnog docenta Bogoslovnog fakulteta u Sveučilišta u Zagrebu gdje djeluje na katedri za osnovno bogoslovlje i povijest religija. Dekansku je službu obavljao od 1941. do 1943. godine. Više godina je uređivao časopis *Bogoslovska smotra*, a uređio je i njezin prvi poratni broj 1963. godine. Za svoju katedru napisao je dva djela koja u svojoj konačnoj obradi nisu tiskana samo zbog tadanjih izdavačkih neprilika. To su *Vjerodostojnost objavljene religije* (Zagreb, 1961), *Vjerodostojnost nadnaravno objavljene religije* (Zagreb, 1961), a mogu se smatrati prvim cjelovitim stručnim prikazima u nas za tu struku. Dr. Gračanin je prevoditelj mnogih tekstova te autor knjige *Temelji govorništva* (Zagreb, 1968). Više je godina bio sveučilišni propovjednik u crkvi sv. Katarine. Svoje radove objavljivao je u *Bogoslovskoj smotri*, u *Franjevačkom vjesniku*, *Duhovnom životu* i *Životu*. Osobito je vrijedan spomena njegov opsežan prikaz »Philosophie et theologie ches les Croates«, što ga je 1954. godine napisao za *Dictionaire de la theologie catholique*. (Usp. AKSA 14. prosinac 1973., 3–4; T. Jablanović, Profesoru Đuri Gračaninu. In memoriam, u: *KANA* 1974., 36; B. Duda, Posmrtno slovo profesoru dru Đuri Gračaninu, u: *Bogoslovka smotra*, 4 (1974), 426–429.)

2 J. Maritain, Preface, u: G. Gračanin, *La personnalité morale d'après Kant*, Paris, 1929, 7.

3 F. Šanc, *Život* 16 (1935), 376–377, ovdje 377.

4 S. Zimmermann, Recenzija: Gračanin, G., *La personnalité morale d'après Kant*, u: *Bogoslovska smotra* 4 (1935), 446–452, ovdje 446.

1. Kant o moralnoj ličnosti

Temeljni obrisi Kantova shvaćanja moralne ličnosti pronalazimo već u njegovoj *Kritici čistoga uma*.⁵ Kako je poznato, u tom je djelu Kant želio osloboditi čovjeka od svega u čemu ga je sputavala metafizika. On naime misli da sve mora započinjati i završavati u čovjeku. Čovjekov »empirijski ja«, koji Kant ponekad naziva »osoba« (Person), za razliku od »noumenalnoga ja«, kojega on većinom naziva »ličnost« (Persönlichkeit), ostaje podvrgnut zakonitostima prirode. Osoba je slijepo poslušna determinizmu naravnih zakona, dok ličnost znači slobodu i neovisnost od ustroja prirode. Ličnost ili pravi »ja« čovjeka diže iznad njega samoga jer ga uvodi u nadosjetilni svijet i jer mu dopušta da oblikuje zakone po kojima se ravna njegovo djelovanje, odnosno po kojima njegova djela postaju dobra. Prema tome čovjek je za Kanta ličnost upravo time što je sam svoj vlastiti zakonodavac.

Budući da moralna ličnost mora biti potpuno neovisna, poznato je da Kantu ni savršenstvo, ni sreća, ni moralni osjećaj, ni pojam ljudske naravi ne mogu biti podloga moralu, odnosno moralnoj ličnosti.⁶

U nužnoj je vezi s ovom prvom značajkom Kantove filozofije i pojam apsolutne dobre volje. Time što se čovjek sam determinira, bez obzira na vanjske predmete, u njemu nastaje apsolutno dobra volja.⁷ Dobra je volja ona koja je oslobođena svake vezanosti uz dobro ukoliko dobro znači izvanvoljni predmet.

Otkuda u Kanta dobrota volje? Upravo iz njezine neovisnosti. To je dobrota htijenja bez ikakve primjese, dobrota htijenja kao takvog. Po njoj smo slobodni i od svakoga izvanjskog poticaja. Odnosno, po njoj se oslobađamo i od svakoga egoizma. Volja se podvrgava zakonu na taj način da je istodobno za sebe samo–zakonodavac. Kad tako, prema Kantu, ne bi bilo, ne bi bilo ni uzvišenosti ličnosti. Jer ličnost je nešto uzvišeno ne ukoliko se podvrgava moralnom zakonu, nego ukoliko sebi daje taj zakon po vlastitom samo–zakonu i sluša ga samo poradi toga.

Po zakonu koji ona daje sama sebi po dobroj volji, ličnost otkriva svoje dvije značajke: slobodu i nevezanost (autonomnost). Kao razumno biće i prema tome ukoliko pripada inteligibilnom svijetu, čovjek ne može shvatiti kauzalnost svoje volje drukčije nego u pojmu slobode. Zato je dovoljno da se mislimo slobodnima pa da istinski to i budemo.

Kant svakom razumnom biću obdarenom voljom pripisuje ideju slobode kao uvjet njegova djelovanja. »Noumenalno ja« ili drugim riječima ličnost uključuje u sebi ideju slobode kao svoju bitnu i nerazdruživu značajku. Po njoj možemo osigurati i dvije prijašnje značajke: apsolutno dobru volju koja isključuje bilo kakvu izvanjsku ovisnost i autonomnost u zakonodavstvu koja traži da zakoni proizlaze isključivo iz nas samih.

5 Usp. I. Kant, *KrV*, A 362.

6 I. Kant, *Grundlegung zur Methaphysik der Sitten*, u: *Werke in sechs Bänden*, Bd. IV, Darmstadt, 1983, 81

7 I. Kant, *KpV*, 87.

Ukoliko je za Kanta čovjek ličnost, on je transcendentni uzrok svojih djela u fenomenalnom svijetu. No sve što se u ovom svijetu osjetilnosti ili fenomena zbiva jedva da je blijeda slika prave ličnosti. I sam čovjek ukoliko je čovjek nije ništa drugo nego fenomen sama sebe.

Upravo zato ličnost (čije su značajke sloboda, neovisnost, apsolutno, neograničeno dobra volja) ne dopušta da se na njezino mjesto stavi bilo što što pripada njegovim željama ili sklonostima. Ona ih ne može sebi pripisati, jer kada bi to pokušala učiniti, dopustila bi da je nešto drugo nego ona sama može determinirati. A to bi bila negacija ličnosti, dokinuće njezine slobode. Vrijednost naše ličnosti nameće se samo od sebe i ona je jedino ono po čemu nas se može suditi.

Mogli bismo reći da je takva koncepcija ličnosti prihvaćena u današnjem sekulariziranom svijetu. Moderne demokracije usvojile su Kantov princip da nitko ne može biti podvrgnut drugim zakonima, nego onima koje si sam daje.

Zasnovan na pojmu čovjeka pod idejom slobode, moralu ne treba ideja Bića višeg od čovjeka da on prizna dužnost, ni ikakav poticaj osim zakona, pa da ga vrši. Čovjek se ne treba oslanjati na vjeru — čisti praktični razum dovoljan je sam sebi. Naime, čovjekovoj slobodnoj volji ne treba nikakav cilj da bi mogao spoznati dužnost ni da se njime potakne na ispunjavanje dužnosti. Prema tome, čovjek može i mora apstrahirati od svakoga cilja. U tom smislu i religija može imati tek samo sporednu ulogu.

Gračanin zaključuje da Kantova moralna ličnost ne treba Božje nadnaravne pomoći, ona je dovoljna sama sebi: svojom sposobnošću da sama sebi diktira zakone, svojom neograničeno dobrom voljom, svojom slobodom ona ima sve što joj je potrebno i stoga joj je vanjska pomoć, ma otkud god dolazila, suvišna.⁸

2. Gračaninova kritika Kantova poimanja slobode

Svaki moralni problem i svako pitanje o moralnoj ličnosti, barem u nekom smislu, svode se u Kanta na pitanje o slobodi. Gračanin to sažimlje ovako: »Biti slobodan i biti to u potpunosti, eto velikog pitanja za čovjeka koji želi živjeti doista moralnim životom.«⁹ Promatramo li stvari objektivno, nastavlja Gračanin, »valja reći da nije sve pogrešno u tim razmatranjima. Iako pretjerujući na mnogim točkama o značaju i vrijednosti svojstvenoj slobodi, Kant je istaknuo njezinu veliku važnost za ličnost. U tome se u potpunosti slažemo s njim.«¹⁰

Ako je pak sloboda svojstvena biću obdarena duhom, to onda znači da u slučaju čovjeka ona pripada njegovom sastavu kao takvom. Drukčije i ne može biti jer ono što je slobodno, to je ljudsko ja, ja razumne životinje. Ipak ono što je za Gračanina opasno u načinu na koji Kant pristupa tim pitanjima ostaje jamačno to

8 G. Gračanin, *La personnalité morale d'après Kant*, Paris, 1929., 75. i sl.

9 Isto, 111.

10 Isto, 110.

što njegovo shvaćanje, ako se točnije promotri, »završava tako da on za čovjeka čisto i jednostavno traži slobodu koja istinski pripada samo Bogu«. ¹¹ Gračanin pita: »Je li dovoljno imati svijest slobodnog bića da bismo to doista bili? Je li dovoljno vjerovati da smo slobodni da bismo to u praktičnom poretku (onome o kojemu Kant govori) i bili? Je li Kant dobro vidio koji je istinski temelj naše ljudske slobode ili, da se poslužimo njegovim jezikom, ono na čemu bi se ona mogla praktički temeljiti?« ¹²

Kantu nije promaknula činjenica, koju je barem u svojoj moralnoj filozofiji naslutio, da sloboda, ma koliko velika bila, na kraju mora počivati na nužnosti. U osnovi slobode potrebna je nužnost, i to apsolutna nužnost. Pitanje je samo gdje se, u svakom pojedinom slučaju, to apsolutno dobro ili ta nužnost nalaze.

Točno je da je »noumenalno ja« ono što omogućuje potpuno objašnjenje naše slobode. No, može li se čovjek smatrati, čak što se tiče njegovog »istinskog ja«, izvorom apsolutnog dobra? Kant je, istina, volju nazvao najvišim dobrom, no je li za to naveo dokaz? Gračanin drži da nije. On je samo ustvrdio da je dobra volja za čovjeka najviše dobro. Po vrijednosti je volja po sebi tek ograničena moć bića i nikada ne može, barem ako to nije volja koja se miješa sa samom biti živog bića, biti nužnim uzrokom njegove slobode. Ako je sama volja slobodna, kako bi onda mogla biti svojim nužnim uzrokom? Ako volja, zaključuje Gračanin, ne nalazi dovoljan temelj u ljudskoj osobi, onda više nema vrijednost koju joj je Kant pridavao. ¹³

Gračanin zamjera Kantu da je želio izgraditi moralnu ličnost posredstvom slobode koja nije ništa drugo nego apsolutna samostalnost razumne životinje, a da čak nije dobro vidio koji su uvjeti istinske slobode. No, on to čak nije mogao vidjeti jer je u tom pitanju namjerno ostavio po strani najvažniju čovjekovu moć, njegov um. ¹⁴

Pozivajući se na izvode Tome Akvinskoga, Gračanin obrazlaže svoju kritiku. Najprije primjećuje kako je volja u Tome razumna težnja ili sposobnost da se razložno daje potaknuti na djelovanje. Naime, za razliku od životinje, čovjek može navesti razloge svojem ponašanju. Razlog se pak za neko djelovanje pokazuje ako se otkriva da je nešto ili dobro u sebi ili da je ono u sebi sredstvo za dobar cilj. Od tako shvaćenoga pojma volje Toma razmatra pitanje kriterija ubrojivosti: neko je djelovanje u punom smislu riječi prouzročeno od nekoga ako izvor kretanja nije samo u djelatelju, nego ako djelatelj spoznaje odnosno utvrđuje i cilj djelovanja kao takav i sredstva za cilj kao takva. Samo takvo djelovanje Toma označava kao (u vlastitom smislu riječi) voljno (*voluntarium*).

Tomi je jasno da i životinja može spoznati cilj djelovanja, ali ne može spoznati cilj kao cilj te zaključuje da je životinjsko djelovanje samo u nevlastitom smislu

11 Isto, 111.

12 Isto, 114.

13 Isto, 111.

14 Isto, 116 i sl.

voljno. Čin volje kojemu je objekt cilj, odnosno sredstva potrebna za cilj, Toma označava nakanom (*intentio*).¹⁵ Neko je djelovanje utoliko voljno ukoliko ga se nakanjuje. Svakom psihološkom determinizmu Toma Akvinski suprotstavlja nauku o trostruko neodređenosti (*indeterminatio*) volje.¹⁶ Volja bi bila neodređena s obzirom na objekt, čin volje i podređivanje cilju. Korijen slobode Toma pronalazi u umu koji o svojem vlastitom činu može reflektirati te stoga suditi o njegovom sudu.¹⁷

U svezi s objektom (predmetom) volja je, prema Tomi, neodređena s obzirom na sredstva za cilj, ali ne i s obzirom na posljednji cilj, onaj same blaženosti. Ta neodređenost počiva na tome da pojam dobra prema kojemu se teži ostaje nužno općenit, dok je djelovanje pojedinačno. Ništa pojedinačno ne može biti izjednačeno s općenitim. Tako i težnja volje ostaje neodređena. »Kad, primjerice, umjetnik u općenitosti skicira formu neke kuće unutar koje se sažimaju različiti oblici, onda i njegova volja može težiti prema tome da napravi četverokutnu kuću ili okruglu, ili kojeg drugačijeg oblika.«¹⁸

S obzirom na čin volja je neodređena jer pred svakim objektom ima mogućnost da ga želi ili ne želi. Ta mogućnost ostaje i pred blaženošću, jer čovjek može ne željeti misliti na blaženost.¹⁹

Volja je konačno neodređena s obzirom na podređenost cilju. Ona može težiti za onim što je istinski podređeno odgovarajućem cilju, ali i za onim što je prividno podređeno. Ta se neodređenost temelji na dva razloga: volja je neodređena kod sredstava za cilj s obzirom na objekt i, drugo, čovjek se u svojoj praktičnoj spoznaji može varati i držati nešto pogrešno kao sredstvo za cilj (nešto što uistinu i nije sredstvo). Tako, da navedemo Tomin primjer, k razvratnosti može težiti samo onaj koji je drži čovjekovim dobrom koje može biti svedeno na blaženost kao cilj. Iz neodređenosti volje, s obzirom na sukladnost cilju, pokazuje se neodređenost volje na temelju koje čovjek može težiti za dobrim ili lošim. Ta je neodređenost u tome da ljudska narav može zakazati. »Gdje u shvaćanju i uspoređivanju nema zakazivanja, s obzirom na sredstva za cilj, ne može biti nikakve volje za zlo, kao što je to slučaj blaženih. I utoliko — htjeti zlo — ne znači htjeti slobodu niti dio slobode, mada jest neki znak za stvarnost slobode.«²⁰

Prema naznačenome sloboda je za Gračanina sposobnost uma da sudi o svom vlastitom sudu. Um može shvatiti premise i logičke zakone na kojima počiva praktična konkluzija te tako pokazati njihovu kontingenciju, tj. činjenicu da konkluzija nije nužni, nego samo dovoljni uvjet za ostvarenje zadanoga cilja.

Ostaje pitanje: kako treba objasniti mogućnost ne–razumnog djelovanja? Toma u kontekstu odgovora na to pitanje ukazuje na neodređenost volje s obzirom

15 T. Akvinski, *S. th.* I–II, 12, 5.

16 T. Akvinski, *De ver.* XXII, 6.

17 Isto, *De ver.* XXIV, 2.

18 T. Akvinski, *De malo*, VI, c.

19 Usp. isto.

20 T. Akvinski, *De ver.* XXII, 6 c.

na podređenost cilju, a koja je inicirana infralapsarnim stanjem, tj. onda kada se misli da nešto može biti podređeno blaženosti, što u biti i nije tako. Tu treba pitati: ima li volja mogućnost odlučiti se protiv praktičnog uma? Sama logika dovoljnoga razloga ne daje na to pitanje nikakav odgovor jer ona u konačnici samo otkriva neodređenost volje pred umskim djelovanjima, točnije pred djelovanjima koje djelatelj drži (uvjetno) umskim. Odgovor na oba pitanja, prema Gračaninu, moguće je pronaći u Tominoj nauci o neodređenosti volje (slobodi) s obzirom na djelovanje. Slobodna volja ponaša se u izboru sredstava poput uma naspram zaključaka.

To što slobodna volja može odabrati različite stvari čuvajući krajnji poredak spada u savršenstvo slobode. No, ako odabere nešto okrenuvši se od krajnjeg poretka, a to je grijeh, to spada u nedostatak slobode.²¹

3. *Gračaninova prosudba uvjeta praktične mjere slobode*

Iz rečenoga je jasno da se Gračanin u suočavanju s Kantom i Tomom Akvinskim slaže s Kantom da moralnu ličnost obilježuje sloboda. No tu jamačno nikako ne može biti riječ o apsolutnoj slobodi. Svoj stav Gračanin objašnjava ovom slikom: »Mjesto koje slobodi u našem sustavu dodjeljujemo govoreći da služi kao najviša značajka ličnosti je — neka nam bude dopušteno da se poslužimo slikom — prije mjesto koje zauzima cvijet na plemenitoj biljci u svom punom cvatu. Ona je tu kao krajnji dokaz, ili kao najviši izraz određene prirode, posljednji razvoj bića kao takvog, ontologijski posljednje savršenstvo koje razumna životinja treba posjedovati iz razloga same svoje racionalnosti.«²²

Slijedom rečenoga moralna ličnost ne sastoji se samo u slobodi, kao što je želio Kant. Ona joj je nužna, ali sama sloboda pretpostavlja um; ovaj pak postojeću narav. Mi nismo ono postojeće slobode, iza slobode postoji narav (priroda) i nju treba razvijati ako želimo da sloboda postane nešto što se u nama može istinski potvrditi. Sloboda nije osnova koja postoji u nama bez nas. Ona nije snaga koju je Stvoritelj nagomilao, uskladištio u našu dušu: mi je sami stvaramo. Poput svih sposobnosti (osobina, mogućnosti) sloboda je klica, moć koju treba aktivirati. Bilo bi pogrešno čovjekovu narav shvatiti tako da vjerujemo da je čovjek samim tim što je u mogućnosti biti slobodan — on doista to jest, i da je samom tom činjenicom što je ličnost — ličnost u punom smislu riječi.

Gračanin, dakle, Kantovu slabost u promišljanju moralne ličnosti prepoznaje u tome što je Kant moralnu osobnost postavio kao već određenu osnovu svih odnosa i što je mislio da je najvažnija stvar za tu ličnost voditi računa o svojoj slobodi. Čovjek kao ličnost nije dovršena stvar, ona sadrži mogućnosti i sve njezine moći samo su očit dokaz njezine nedovršenosti.

21 G. Gračanin, *La personnalité morale d'après Kant*, 119 i sl.

22 Isto, 121. i sl.

Pitanje moralne ličnosti za Gračanina traži da razmotrimo ono što razvija čovjeka na crti njegova vlastitog bića i da proučimo koji su uvjeti njegova istinskog oslobođenja. Oviđen u materiju i pod teretom osjećaja koji vide samo neposredno prisutan objekt, čovjek će ostati kao životinja, obični individuum koji robuje događajima, okolnostima, povodeći se stalno za nečim nedostojnim sebe, nesposoban da se sam usmjeri; bit će samo dio, bez mogućnosti da postane cjelina ili istinski jedinstveno biće. Tako će biti jer, svojom individualnošću, bitno ovisi o određenoj sredini, o određenom ozračju, o određenom naslijeđu. To nam kao prvi rezultat našeg proučavanja pokazuje da slobodu u nama ne treba uzimati kao neku gotovu stvar. Upravo razvijajući slobodu, dovršavamo našu ličnost, i upravo je zbog toga također temeljno pitanje pronaći uvjete slobode za čovjeka u praktičnom poretku.

Kako riješiti to temeljno pitanje? Kant ga čak nije ni primijetio. Zato se Gračanin iznova priklanja nauci Tome Akvinskoga²³ koji tvrdi da je neophodan uzrok slobode um, a kao njezin objekt apsolutno dobro. Ako je, dakle, općenito govoreći, um sa svojim objektom, apsolutnim dobrom, najdublji razlog naše slobode, ako o njemu jednostavno ovisi čovjekova sloboda, proizlazi da su joj taj um i to apsolutno dobro istinski uzrok, i da se prema umu i postojanju njegove zamisli o apsolutnom dobru uzima mjera slobode. Govoreći čisto filozofski, čak i nejasna svijest o tom apsolutnom dobru dovoljna je da jamči slobodu. Budući da posjedujemo um i da on slijedi svoj prirodni put, imamo zamisao o tom apsolutnom dobru, pa dakle i slobodu. Čak i praktično mora biti tako.

»Činjenica je da ima ljudi čija je sloboda, ne prestavši postojati, vrlo ograničena, gotovo ništavna, navodi nas da tražimo dalje kako konkretno um i njegov objekt uvjetuju slobodu. Ponekad zamišljamo da za praktični život uopće nije važno da čovjek filozofira, vjerujemo da su filozofija i život dva toliko odvojena područja da između njih nema nikakvog odnosa. Međutim, istinsko u umu i dobro u volji toliko su usko vezani da će se autentična ličnost moći naći samo ondje gdje je u osnovi ispravan duhovni stav. Nema sumnje da nitko nije dobar samo zato što je dobar filozof, misaoni poredak i praktični poredak ljudskoga djelovanja dva su poretka. No, činjenica da neki filozof nije dobar je slučajna, ta činjenica se ne nalazi u smislu filozofije. Razmišljanje o istini samo po sebi čovjeka čini spremnim na moralno dobro djelovanje, a ako on ne djeluje, znači da je u poretku djelovanja napustio sveopću istinu radi neke posebne ili lažne istine.«²⁴

Time, naravno, Gračanin nije želio reći da je dovoljno njegovati um da bismo postali ličnost u punom smislu riječi. Čovjeka ne čini samo um. No on je njegova vladajuća osobina, i »... mi toliko ustrajemo na nužnosti njegova razvitka zbog toga što je on, kao što smo rekli: *radix libertatis*. Sloboda spekulativno postoji, jer je racionalna želja određena ad unum apsolutnim dobrom. Međutim, praktično se

²³ Isto, 125.

²⁴ Isto, 124.

to određenje apsolutnim dobrom može negirati. A to nas dovodi u središte problema.«²⁵

Slobodni smo jer makar i nejasno prihvaćamo postojanje apsolutnog dobra. Što se događa ako to apsolutno dobro postavimo u neko stvorenje, u neko biće čija širina ne obuhvaća sva pojedinačna dobra? Gubimo li time našu cijelu slobodu? Ne, jer usprkos svemu naš um ne umire. Ipak jedna je stvar izvjesna, a to je da onda svodimo našu slobodu na mjeru dobra koje volimo. Ako je naš apsolut ograničeno biće, naša sloboda neće prijeći granice koje joj ono određuje. »Ako je naš apsolut božanski apsolut, ako je on iskreno i duboko voljeni Bog, onda će naša sloboda biti po mjeri Boga, a to znači široka kao stvoreni svijet.«²⁶

Kakav zaključak iz rečenoga izvodi Gračanin? Ponajprije da ono što je najvažnije za čovjeka koji teži postati ličnošću nije potvrđivanje neovisnosti, čak ni strogo moralne neovisnosti, nego što je moguće dublje i šire priznanje ovisnosti o vrhovnom Biću kao svom Prvom počelu. Ako smo ličnost samo onoliko koliko smo slobodni i ako je, da bismo postali slobodni, jedini način taj da dobro vidimo svoju nužnost u odnosu na najviše dobro, jasno je da je prva stvar koju valja napraviti — dobro prepoznati tu nužnost, objasniti volji, da tako kažemo, da će biti slobodna samo onoliko koliko će se vezati uz svoje autentično najviše Dobro. To je nužan uvjet za onoga tko želi postati ličnost u punom smislu te riječi. Zato je za Gračanina čovjekova sloboda razmjerna dobru u koje je smjestio svoj apsolut. A to što ima malo pravih ličnosti u svijetu, znači da ima malo ljudi koji su se vezali uz Božanski Apsolut koji nam daje našu pravu slobodu.

Jamačno, sloboda je nešto predivno ali postoje tek neki koji poznaju njezinu tajnu. Junaci koji slijede uzvišeni ideal posjeduju je u većoj mjeri nego ostali smrtnici. Zapravo, zaključuje Gračanin, postoje samo dvije kategorije ljudi koje je mogu dosegnuti: filozofi i sveci. Oni govore da najprije treba duboko proniknuti u Apsolutno Dobro da bismo ga voljeli. To se ne može činiti u blatu osjetila, ni u sitničavosti života uronjenog u egoizam. »Prava je sloboda plod božanskog postignuća, a oni koji, poput Kanta, misle da je dovoljno misliti svoju slobodu i time biti slobodan, griješe i žive u zabludi. Nismo slobodni zato što mislimo svoju slobodu ili zato što mislimo sebe same, nego zato što mislimo na Apsolutno Dobro i za njega se vežemo. Kant to nije vidio, pa zbog toga nije pronašao ni prave uvjete, ni istinske mjere ljudske slobode.«²⁷

Ako je istina da sloboda ovisi o Apsolutnom Dobru, onda će ona biti to veća što čovjek jače ovisi o tome Dobru. I obratno, njegova će sloboda postati to manja što se bude činio neovisnijim o Apsolutnom Dobru. Problem moralne ličnosti tu dobiva svoje pravo rješenje. Nije ovdje riječ o tome da se učinimo neovisnim od samoga Boga koji je naše Apsolutno dobro, nego, naprotiv, da se o njemu učinimo što ovisnijima.²⁸

25 Isto.

26 Isto, 124–125.

27 Isto, 126.

28 Usp. Isto, 123–127.

Gračanin je, kako je u Predgovoru naveo Maritain, ovakvim promišljanjem učinio »veliku uslugu svima koje opravdano zanima problem moralne ličnosti«²⁹, osobito onima koji promišljaju Kantovu filozofiju u cjelini njezinih mogućnosti. Tu ona, sve do sekularizma u kojemu živimo, pokazuje svoju zavodljivost, ali i slabost, prije svega pak zabludu.

THE MORAL PERSONALITY

Gračanin's critique of Kant's concept of freedom according to the study La personnalité morale d'après Kant

Ivan KOPREK

Summary

Even 200 years after his death, the philosophy of Kant continues to be perennially inspiring. The author expounds the dispute of a Croatian Christian philosopher with Kant's philosophy on the moral personality. This Croatian philosopher is Đuro Gračanin (1899–1973), priest and professor of the Catholic Faculty of Theology of the University of Zagreb, author of the book La personnalité morale d'après Kant, the preface of which was written by the renowned Christian philosopher, J. Maritain. The author approaches his topic in the same way as Gračanin did in his book, namely by firstly presenting Kant's views of the moral personality within the context of his whole philosophy, and then by expounding Gračanin's position — which relies primarily on the teachings of Thomas Aquinas — and thus puts forward his critique of Kant's basic tenets.

29 J. Maritain, Preface, u: G. Gračanin, *La personnalité morale d'après Kant*, 9.